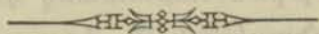

թեան չը հասցրեց և նիզարը հետևեալ օրը յայտնեց, որ ինքը հրաման է ստացել Հռոմից հեռանալու և մինչև Դը—Նաւէնի գալը դեռ պանատան գործերը կը վարի քարտուղար կոմս դը Կուրսելը: Նկարագրելով գործի ընթացքը, պապական օրգանը նկատում է, որ պահանջել օտար տէրութիւններին ուղարկած (նօտայի) բողոքագրի բովանդակութիւնը միանգամայն ասպարէնի է և հակասում է դիպլոմատիական բոլոր ընդունուած սովորութիւններին, որովհետեւ կօլլէկտիւ բողոքագրի մէջ փոփոխութիւններ անելը ոչ մի օրէնքով արգելուած չէ և պապի տեղապահին վերաբերեալ պարբերութեան մէջ, որը Ֆրանսիական կառավարութեան կողմից վերաւորական համարուեց, լրագիրն ընդհակառակն նկատում է պապական աթոռի կողմից առանձին ուշադրութիւն դէպի Ֆրանսիան, որովհետեւ Վատիկանը Ֆրանսիայի դէմ այն միջոցի չը դիմեց, ինչի որ կը դիմէր ուրիշների վերաբերութեամբ:

ԳՐԱԿԱՆ ՄԱՏԵՆԱԽՕՍԱԿԱՆ

ԺՈՂՈՎՐԴԱԿԱՆ ԽԱՂԵՐ

Ե.

ԽԱՂԵՐԻ ԶԱՐԳԱՅՈՒՄԸ

Կազմութեան նայելով՝ պէտք է տարբերել հիմնական խաղն իւր զարգացումից:

Հիմնական խաղերն են իսկապէս մի անգամից, մի բերմամբ յօրինուածները. զարգացած խաղերը ժամանակի ընթացքում առաջացած են հիմնականներից՝ իբրեւ տարրական մասերից:

Այս զարգացումը լինում է կցմամբ և աճմամբ:

Երկու հիմնական երկեակներ, որոնք իրարուց անկախ են և անջատ ևս երգում են, կցուելով իրար՝ կազմում են մի քառեակ և միասին առնւում իբրեւ մի բաղա-

դրեալ ամբողջ խաղ, Օրինակ հետեւեալ քառեակը կըց-
մամբ կազմուած է.

Ծաղկէվանքու ձորէն եմ,

Մեծ բաղի խնձորէն եմ.

Դնան, գնան, հետիւղ եմ,

Կարմիր խնձոր դօտիւղ եմ:

Կցման համար իբրեւ հիմք ծառայում է կամ երկու
խաղի իմաստի իրար յարմարուիլը, կամ բացի այդ՝ և մի
բառ, որ երկու խաղի մէջ ևս կայ: Առաջին երկեակի
իմաստը, կամ նրա մէջ եղած մի բառը՝ երգչին յիշե-
ցնում է մի ուրիշ անկախ երկեակ, որի իմաստը բռնում
է առաջինին, և կամ որի մէջ նոյն բառը կայ, ինչ որ
առաջինի մէջ, և նա երկրորդ երկեակն երգում է առա-
ջինի հետ կցած իբրեւ մի խաղ, և այսպէս կցմամբ զար-
գացած խաղը մնում է յիշողութեան մէջ:

Այսպէս զարգացած խաղերը սակայն իմաստալից, սի-
րուն երգեր չեն, եթէ կցումը լինում է միայն մեքենա-
յաբար, այսինքն լոկ բառի պատճառով, առանց ուշա-
դուլթիւն դարձնելու երկեակների ներքին իմաստին: Քիչ
չի պատահում նաեւ որ երկու խաղի կցումը մի միայն
րոպէական քմահաճոյքից է առաջացած լինում:

Անմամբ զարգացման ժամանակ մի հիմնական եր-
կեակի կամ եռեակի վրայ, որ կարող է նաեւ մենակ, ան-
ջատ ասուել, աւելանում է մի կամ երկու տող ևս, և կաղ-
մում է մի նոր համեմատաբար աւելի մեծ խաղ՝ եռեակ
կամ քառեակ: Աւելացած կամ աճած մի տողը բնաւ, իսկ
երկու տողը սովորաբար մենակ չեն ասւում, գոնէ այն
ձևով որ կան զարգացած խաղի մէջ: Այսպիսի զարգա-
ցումով է կազմուած, օրինակ, հետեւեալ քառեակը, որի
առաջին երկու տողն իբրեւ անկախ երկեակ ևս բանում է.

Ծաղկալանքը ծաղկեր ա.

Ծամեր գլխիս թաղկեր ա.

Խաբար տարէք իմ նանիս,—

Սէրը ինձի յաղթեր ա:

Աճամբը զարգացած խաղերը մեծ մասամբ աւելի իմաստալից են քան կցմամբ զարգացածները:

Խաղերի այս զարգացումը գտնոււմ ենք ոտանաւորի ամեն մի տեսակի համար, տեսնենք շատ գործածական չափերից մի քանիսը:

Եօթն-վանկանի հիմնական երկեակները գրեթէ բոլորն սւնին կցոււով և աւելի՝ աճոււով կազմուած քառեակներ, այնպէս որ շատ քիչ այգալիսի երկեակներ կան, որ քառեակների մէջ չմտնեն: Եթէ կան էլ այգալիսները, դրանց մի մասն ևս հաւաստեալ կարելի է ասել, որ կրկնակներ են, կամ սկզբնապէս կրկնակներ են եղել, կամ թէ նոր յօրինուած երկեակներ են ու դեռ միջոց չեն ունեցել զարգանալու, կամ թէ քառեակները մեզ յայտնի չեն: Անկախ երկեակների և նրանց քառեակների այս յարաբերութիւնն ինկատի ունենալով՝ մեր բազմաթիւ հազարաւոր խաղերի համար կարելի է 7 վանկանի քառեակի զարգացումը մինչև անգամ շուրջ տուած կերպով բացատրել և ասել թէ այս տեսակի խաղի հիմնական ձևն է քառեակը, որի առաջին երկու տողը բաժանուելով իրենց ամբողջից, սկսել են յետագայում իբրև անկախ երկեակներ բանել: Այս կերպով ևս անշուշտ առաջացած կլինին որոշ թուով երկեակներ, բայց խաղերի զարգացման ընդհանուր եղանակը վերևում բացատրածն է. այսինքն պարզից դէպի բարդը, երկեակներից եռեակներ և քառեակներ կազմուելը: Այս չի խանգարում սակայն ընդունել, որ շատ եռեակներ և քառեակներ ևս հիմնական են, այսինքն մի անգամից իբրև մի ամբողջութիւն են յօրինուած:

Իբրեւնք մի քանի օրինակներ խաղերի այս զարգացումը բացայայտ անելու համար: Աղգադրական Հանգէսի VΠ-VIII դրքի մէջ (1901 թ.), եր. 439, բերուած են «սար, սար, սարերու գիւլն եմ, Լեռն Սամսոնի քուլն եմ» կրկնակի տակ ի միջի այլոց հետևեալ երկեակները.

1. Գնա, գնա, հետիդ եմ,

Կարմիր խնձոր գօտիդ եմ,

Հանձնարար 2. Ժամեր դառնի գտարա՝ էլայ, լոսեղի

Արհու, պէս լուս էլայր
Յ. Բնւ, դնւ, Կալլ տեւ,
Պաղ աղբիւրի տայր աւու

4. Սինամ ստրեր՝ սօսիկ ա, դե պրոս Երկու
 5. Դռնակը ցօլաց, դնաց,
 Դէմ առաւ ամսին մնաց:

Արդ այս միևնոյն երկեակների աճմամբ զարգացած քառեակներ են հետևեալները, որ մենք ունենք ձեռի տակ.

1. Գնան, գնա, հետիդ եմ,

Կարմիր խնձոր՝ գօտիդ եմ.

Գու ինձ է առեղ չեա թողնի,

Այստեղ էրթաւ՝ մօտիկ հմէ:

2. Ժամի գունէն գուռ կը գտնուի,

Արևի ուէս լուս կրտսս,

Իմ իղարար քեզ հետ ա,

Դու իմիասինդ դուռն կը դասն

3. Գնան, գնան, կարը տես,

Պատ տղբիւրի սալք տէս.

Իմ հէր քեզ աղջիկ չի տայ,—

Գնան, գլխիդ ճարիր տեսն

Վարիանտներ.

Գնան գլխիդ գայլը տեւ,

Արի սրտի հալը տե՛ս:

4. Սինամ սարեր մօտիկ և,

Չիւնք եկեր, գօտիկ ար.

Ահա նաև իմ եարիս քային,

Տուհնս տանդ մօտիկ առ

5. Լուսնակի ցուլաց, դնաց,

Դէմ արտառ ամպին մէնաց.

Սրտով պայման չտուաւ,—

Արտիստ դադ ելաւ մնաց:

Կցումով կազմուած 7-վանկանի քառեակներ համեմատաբար սակաւաթիւ են: Այսպիսիները մի արտաքին նշան ունին. այն է, կամ բոլոր չորս տողն ևս նոյնայանգ են, կամ թէ յաջորդաբար զուգայանգ են, այսինքն առաջին երկու տողը մի յանգ ունին, վերջին երկուսը մի ուրիշ յանգ, մինչդեռ աճումով զարգացած քառեակների 3-րդ տողն անյանգ է մնում: Այսպէս նոյնայանգ զարգացում ունի, օրինակ, վերեւում դրած 4-րդ երկեակից հետեւեալ քառեակը.

Սինամ սարերը մօտիկ,
Ձիւնը եկել է գօտիկ.
Աղջի գու ինչ խորոտիկ,
Արի մեր գուան մօտիկ:

Իսկ յաջորդաբար զուգայանգ զարգացում ունի վերեւում դրած 1-ին երկեակից հետեւեալ քառեակը.

Ծաղկէ վանքու ձորէն եմ,
Մեծ բաղի խնձորէն եմ,
Գնա՛, գնա՛ հետիդ եմ,
Կարմիր խնձոր՝ գօտիդ եմ:

Սրա վարիանտն է հետեւեալը, որի չորրորդ տողը սակայն աղդեցութիւն է կրած վերեւում դրած աճամբ զարգացած 1-ին երգի վերջից.

Ես էս գեղի ձորէն եմ,
Խաս բալսչի խնձորէն եմ.
Կարմիր խնձոր գօտիդ եմ,
Ուր որ երթաս հետիդ եմ:

Այս քառեակի առաջին երկեակը կցւում է և ուրիշ երկեակների հետ, որոնցից են, օրինակ.

Ծաղկէ վանքայ ձորէն եմ,
Մեծ բաղի խնձորէն եմ.
Ուրիշ ետր պիտի չառնեմ,
Հին ետրի դարդով մեռնեմ:

Ես էս գեղի ձորէն եմ,
Մեծ բաղի խնձորէն եմ,

Խնձոր եղել հասել եմ,
Բլբլիլի հետ խօսել եմ:

Ես Կեորիսի ձորէն եմ,
Մեծ բաղի խնձորէն եմ,
Խնձոր կծեմ, թոյ անեմ,
Միջի հարսը կու (կու) անեմ:

Կաղղուանի ձորէն եմ,
Մեծ բաղի խնձորէն եմ,
Դիար դիար կորել եմ,
Նարոջմենէն ջորել եմ:

Սակաւ անգամ կը պատահի, որ կցումով կազմուած քառեակները մէջ ընդ մէջ զուգայանգ լինին, այսինքն 1-ին և 3-րդ տողերն իրար հետ յանգ կազմեն, իսկ 2-րդ և 4-րդ տողերն իրար հետ: Յանգերի այս դասաւորութիւնը առաջ է գալիս միայն տողերի տեղափոխութիւնից. օրինակ.

Ես սարերում ձնեբակ,
Շաղաթաթախ արեգակ,
Արեգակին տէր աղբէր,
Շաքար մաղեմ՝ կեր, աղբէր:

Այս քառեակի երկրորդ երկեակի տողերը կցուելով մի ուրիշ երկեակի հետ, մէջ ընդ մէջ են ընկել.

Արեգակին տէր աղբէր,
Այ շաղաթաթախ աղբէր,
Շաքար մաղեմ՝ կեր, աղբէր,
Ջանս քեզ մատաղ, աղբէր:

Նօթն-վանկանի եռեակներ ընդհանրապէս շատ քիչ կան, իսկ երկեակից զարգացած եռեակներ աւելի ևս սակաւ: Մեր ձեռքի տակ ունեցածների մեծ մասը հիմնական եռեակներ են: Կան և եռեակներ, որոնք քառեակներից են առաջացած՝ անյանգ 3-րդ տողի գուրս ընկնելով:

Ե. Լալայեանի «Ջաւախքի բուրմունք» եր. 20. գրած նում ենք հետևեալ երկեակը՝ գրուած ուրիշ խաղի սկզբում.

Առաւօտուն թոնդիր մուխ,
ձերմակ լաշիկ, զլխուն թուխ

Սոյն խաղն իբրեւ եռեակ զարգացած գտնում ենք
Աղգագրակ. Հանդէս. VІІ—VІІІ գիրք, եր. 444.

Առաւօտուն թոնդիր մուխ,
Կախիր հաշմաղ, թորկիր պուխ,
Աժէր Մուշն ու Բուլանուխ:

Իսկ սրա վարիանտն է Լալայեանի «Ջաւախքի բուր-
մունքի» մէջ, եր. 22.

Առաւօտուն թոնդրին մուխ,
Օչուին բալակ, ունքուին թուխ,
Չեմ ի տայ Մուշ Բուլանուխ:

Նոյն գրքի մէջ եր. 21 սրա վարիանտն է, միայն
ուրիշ վանկանի ոտանաւորով.

Դունէն անցայ, թնդիրն էր ծուխ,
Աչքեր բալակ, ունքերը թուխ.
Մեռնեմ քեզի սուրբ Բուլանուխ:

Մենք ունինք և հետեւեալ վարիանտը.

Առաւօտուն թոնդրն էր մուխ,
Կտր աչքեր, ընքեր թուխ.
Աժէր Մուշն ու Բուլանուխ:

Սրա վարիանտն է և Մխլթարեանի «Տաղեր ու խա-
ղեր» եր. 243.

Թունդիր վառէ, էղեր է մուխ,
Կապէ փուչին, թորկեր է պուխ.
Ունքեր կամար, աչքերն է թուխ:

Սոյն այս խաղը գտնում ենք և իբր քառեակ զար-
գացած. Շէրէնց, «Վանայ սաղ», Բ. եր. 29.

Առաւօտուն թոնիր մուխ.
Աչքեր բալաք, ընքուեր թուխ.
Արի երթանք Մուշ Բուլանուխ,
Յրուի մեր սրտի քէն ու ոխ:

Նոյնն իբրեւ քառեակ և Սրուանձտեան «Համով-Հոստով», եր. 320.

Սասման կելնէր բարակ ծուխ,

Նարիկ մ'ունէնք Բուլանուխ.

Ջարկեց մախան, թալեց պուխ,

Երես կարմիր, աչքեր թուխ:

Նոյնն և Ազգադր, Հանդ. VІІ-VІІІ եր. 442.

Նար մ'ունին Բուլանուխ,

Հագեր ճուպէն, թորկեր պուխ.

Ճօպլակ պաժ, բարակ մատներ,

Աչքեր բալաք, բնքեր թուխ:

Մենք ունինք և հետեւեալ քառեակը.

Առաւօտուն թոնիր մուխ,

Նաչմաղ զարկիր, թորկեր պուխ.

Կլոր աչքեր, բնքեր թուխ:

Աժէր Մուշն ու Բուլանուխ:

Այս մի և նոյն խաղի մի երկեակ գտնում ենք և Մեղրակեան «Բնար Մշեցոց և Վանեցոց», եր. 31.

Աղջիկ, մի գար, մեր տուն ծուխ ի,

Դիւրար, մի գար, մեր տուն ծուխ ի,

Կարմիր երես, աչքեր թուխ ի:

Այստեղ խաղն ըստ երևութին միայն եռատող է, իրօք դա երկեակ է, օրովհետեւ երկրորդ տողը «Դիւրար, մի գար, մեր տուն ծուխ ի», մի առանձին տեսակի կրկնակ է, ինչպէս նոյնը գտնում ենք նոյն տեղում և ուրիշ խաղերի համար, ինչպէս են՝

Աղջիկ, մի գար, մեր կալերով,

Դիւրար, մի գար մեր կալերով,

Դիւրարի ձին էր նալերով, եւ այլն:

Այսպէս, տեսնում ենք երկեակից եռեակներ և քառեակներ են զարգանում բազմազան ձևերով: Մենք բացատրութիւնների մէջ մտնելու փոխանակ՝ աւելի լաւ ենք համարում մի օրինակ էլ բերել թէ ինչպէս եռեակից մի

տող աւելանալով կազմուած են քառեակներ:

Լալայեանի «Զաւախքի բուրմունք» եր. 22. կայ հետեւալ եռեակը.

Առաւօտուն թոնդրին բոց,
Արի էղնինք գիրկ ու ծոց,
Որ գայ խամբի դարդ ու խոց:

Այս եռեակն իբրեւ քառեակ, մի տող աւելացած, գտնուած ենք Շէրէնցի «Վանայ սաղ» Բ. եր. 29.

Առաւօտուն թոնիր բոց,
Արի մօնենք իրար ծոց,
Պագ մը ես սամ, պագ մը դու,
Յրուի մեր դարդ ու խոց:

Նոյնն ուրիշ ձևով Ազգ. Հանդ. VΠ-VIII եր. 444.

Առաւօտուն թոնիր բոց,
Կախիր եաւմաղ, քորկիր պոչ,
Արի էնենք գիրք ու ծոց,
Բաղբում խմբի դարդ ու խոց:

Ուր-վանկանի խաղերի զարգացման համար ևս բերենք մի երկու օրինակ:

Լալայեանի Զաւ. Բուրմ. եր. 19. «Կայնէ, փիղան բոյիդ շուրբան» կրկնակի տակ կայ.

Էլեր ես, կերթաս կը մարագ,
Թեւերդ էրկան, մէջքդ բարակ,
Կերածդ ե միտ մեղրով կարագ:

Նոյնը Սեդրակ. Բն. Մշ. և Վան. եր. 23. «Աղջիկ եար անենք» ևլն. կրկնակի տակ.

Դու էլեր ես կերթաս մարագ,
Վիզդ երկէն, մէջքդ բարակ,
Ինչ որ նագնես՝ քե մունքարագ:

Այս երկու եռեակի մէջ հաստատուն հիմնական մասն է առաջին երկու տողը. իսկ 3-րդ տողը երկուսի մէջ ևս նոր աւելացած ու տարբեր են: Մեր ժողովածուի մէջ այս երկու աճած տողը միասին կան, որով նոյն խաղը քառեակ է դարձած.

Դու ելեր ես կերթաս մարագ,
Վիզդ երկէն, մէջքդ բարակ.
Կերածդ մեղըր ու կարագ,
Հաղիդ հալաւ քեզ բումբարակ:

Սեդրակեան Քն. Մշ. և Վան. եր. 30. «Արի եւր,
արի» և լն. կրկնակի տակ գտնում ենք նոյն իբրեւ եռեակ,
միայն վերջին երկեակի հետ առաջին երկեակից մի տող
միացած.

Դու ելեր ես կերթաս մարագ,
Քու ուտելուն մեղր ու կարագ,
Հագնելուն քե բուն բարակ:

Նոյնը Սրուանձտ. «Մանանայ» եր. 292. իբրեւ վի-
ճակի երգ.

Ելեր ես կերթաս ուխտ վարագ.
Քո ուտելիք սեր սւ կարագ.
Ինչ հոգեր ես քե մուրարէք:

Նոյնը Շէրենց «Վանայ Սաղ» Ա. եր. 97. դարձեալ
վիճակի երգ, միայն վերջի երկու տողը շուռ տուած.

Ելեր ես կերթաս վարագ,
Ինչ ես հագն՝ քե մուրարագ.
Քո կերածն է սեր ու կարագ:

Սեդրակ. Քն. Մշ. և Վան. եր. 31. գտնում ենք
հետեւեալ երկեակը իւր միջի կրկնակով.

Արի երթանք հորթկայ խոտիկ,
Դիւբար, երթանք հորթկայ խոտիկ.
Տեսնենք վիւր եարն ա խորոտիկ:

Նոյնը Միանսարեան «Քնար Հայկական», եր. 177.
գտնում ենք զարգացած իբրեւ քառեակ.

Մեր տունն ձեր տունն մօտիկ մօտիկ,
Դու կապիլ ես կարմիր դօտիկ.
Երթանք քաղենք կանաչ խոտիկ,
Տեսնենք վիւր եարն ա խորոտիկ:

Նոյնն ուրիշ ձևով զարգացած. Աղգ. Հանդ. VΠ-VIII
դիրք. եր. 443.

Մեր տուն ձեր տուն մօտիկ մօտիկ,
Երթանք քաղենք հորթկան խոտիկ,
Բերենք դնենք մարին մօտիկ,
Տեսնենք վեր ետըն ա խորոտիկ:

Նոյնը դարձեալ ուրիշ ձևով զարգացած Շէրենց Վան.
Սաղ. Բ. եր. 43.

Մեր տուն ձեր տուն մօտիկ մօտիկ,
Երթանք քաղենք որթկան խոտիկ,
Իմ հար քանց քոն շատ խորոտիկ,
Ետրոջս մեռնեմ՝ անուն Վարդիկ:

Պատահում է երբեմն, որ երգչի քմահամոյքով մի
կամ աւելի տող ևս աւելանում է բառեակի վրայ, որով
երգը խաղի սովորական ձևից դուրս է դալիս: Օրինակ՝
Քնար Հայկական եր. 177 կայ հետևեալը.

Մեր տան հտե քառսուն կարաս,
Քառսուն կարսի գինին էր խաս,
Ոսկէ գիւգիւմ՝ արծըթէ թաս.
Ամեն թասին սլաղիկ մը տաս:

Նոյնը մի տող աւելացած գտնում նոյն դրբի մէջ
եր. 178.

Մեր դռան յետև տուն մի կարաս,
Ձեր դռան յետև տուն մի կարաս,
Ամեն կարսի գինին էր խաս,
Ոսկի գիւգիւմ՝ երծաթէ թաս,
Ամեն թասին սլաղ մը կուտաս:

Այս մի և նոյն երգը գտնում ենք Աղգ. Հանդէս
VΠ-VIII եր. 443. աւելի ևս ընդարձակուած.

Մեր դռան առաջ քառսուն կարաս,
Ձեր դռան առաջ քառսուն կարաս.
Քառսուն կարսի գինին է խաս,
Ամէկ կարսէն մէկ թաս ի տաս.

Ամէկ թառին մէկ պագ ի տաս,
Թէ դու չի տաս, դու գօտենաս:

Մենք ունինք մի վարիանս ևս, որի մէջ 3-րդ տողից
յետոյ կայ Ոսկի դիւղիւմ արծաթէ թաս, որ այստեղ
պակասում է և մինչև անգամ մի 8-րդ տող վերջից
«գօտենաս ու սրբեքնաս»:

Ճիշտ այսպիսի աւելցուկ տողեր ունի և հետևեալ
խաղը Ազգ. Հանդէս VІІ-VІІІ եր. 442.

Ծառի տակի պաղ աղբիւր,
Արծաթէ թաս, ոսկի ջուր,
Ես կը վառիմ քո սիրուն,
Թաս մի կուղեմ երկուս տուր,
Թէ որ չի տաս՝ գօտենաս,
Գօտենաս սրբեքնաս:

Այս խաղի հիմնական երկեակը գտնում ենք Սրուանձտ.
Համ. Հոտ. եր. 327.

Ծառի տակի պաղ աղբիւր,
Մէկ դու խմէ՛, մէկ ձի սուր:

Իսկ զարգացած ձևերից է մեր ժողովածուի մէջ.

Հով ծառի տակ պաղ աղբիւր,
Արծաթէ թաս, ոսկէ ջուր,
Մին ես խմեմ, մինը դու,
Անուշ կենանք ես ու դու:

Վերջին տողն ունի և հետևեալ ձևը. «Իատաստանին
ջուհար տնւ»:

Բերենք մի քանի օրինակ և ճիւղ կամ ճառն-վան-
կանի խաղերի զարգացումից.

Սրուանձտ. Համով-Հոտով. եր. 328 կայ.

Էս օր ինչ օր է, ուրբաթ ու պաշ է,
Աղջիկ քո գլուխ արծաթէ թաս է,
Խորած վարդապետ կասէ՛ չհաս է:

Նոյնը Վանայ Սաղ. Ա. 39.

Էս օր ինչ օր ի, ուրբաթ ու պաս ի.
Աղջիկ, քո զլուխ արծաթէ թաս ի.
Տղա՛յ, քո զլուխ սմալու ֆասս ի.
Խորած վարդապետ կապի չհասի:

Համով-Հոտով եր. 328 կայ.

Երկինքն էր ամպեր, կուգէր մարմար ձուն.
Կըհալէր, կաթէր վեր մալուլ մարդուն.
Աստուած աւերէր դամազ մարդու տուն:

Նոյնը Խաղեր ու Տաղեր եր. 121.

Երկինքն ի ամպեր, կուգար մարմար ձուն.
Կուգար կը թափէր վեր մալուլ մարդուն.
Աստուած աւիրէր դամազ մարդու տուն.
Զեքող որ իմ ետք մէկօր գեւ մեք տուն:

Նոյնը Վանայ Սաղ Ա. 39.

Երկինքն էր ամպեր, կուգէր մարմար ձուն.
Կուգէր կը թափէր վեր մալուլ մարդուն.
Մէկ ե՞ս եմ մալուլ, քե աշխարհ բիթուն.
Իմ ետքոյ սիրուն մնամ երեւուն:

Սրուանձտ. Համով Հոտով, եր. 328. «Պարերդ» վեր-
նագրի տակ «Դտնում» ենք մի շարք իրարուց անկախ
խաղեր, որոնցից մէկն է.

Երէկ հէվարին
Ոչխար վեր բերին,
Թըւանքով զարկին,
Բըրինգար արին:

Այս քառեակի վարիանտն իբրև 10 վանկանի եր-
կեակ առնուած՝ դտնում ենք Վանայ Սաղ. Ա. 37. մի
ուրիշ նման երկեակի հետ միացած իբրև պանդխտի երգ.

Երէկ էվարին վեր Սասմայ քարին,
Թըւանքով զարկին բրինգար արին,
Խաբրիկ մ' տարէք իմ նաղու ետքին,
Թէ չէ կը դրեմ մէջ էն դաւթարին:

Եթէ այսպէս շարունակելու լինինք, խիստ շատ
օրինակներ կարող ենք բերել, որոնց մէջ սլարդ երևում

է թէ ինչպէս երկեակներ, որոնք խաղերի տարրական ձևն են, զարգանալով դառնում են համեմատաբար աւելի մեծ խաղեր, եռեակներ և քառեակներ: Յաճախ ի հարկէ դժուար է որոշել թէ արդեօք որն է հիմնական երկեակը, և թէ արդեօք հիմնական երկեակից է եռեակ ու քառեակ զարգացած, թէ ընդհակառակն: Բայց այս դժուար է միայն նիւթի պակասութեան պատճառով: Եթէ կարեւոր նիւթը ձեռքի տակ ունենայ մարդ և համբերութիւն ունենայ մանր մանր աշխատանք անելու, կարելի է է ասել թէ միշտ կ'որոշուին խաղերի հիմնական ձևերն իրենց զարգացումներից:

Խնդիրն այստեղ ի հարկէ այն չէր, որ մենք որոշէինք այս կամ այն խաղի հիմնական ձևն իւր զարգացումից, այլ ցոյց տալ թէ ինչպէս պարզ խաղերից կազմում են բարդ խաղեր: Եւ եթէ մենք մի փոքր աւելի օրինակներ բերինք, այդ միայն նրա համար, որ մեր ընթերցողներին մի մասի ծանօթութիւնը մեր ժողովրդական խաղերին՝ շատ աւելի չէ քան «Մուրճ» ամսագրի գաւառագիտուն մատենախօսին, որ՝ եթէ որ և է խաղի այս կամ այն ձևը իրեն յայտնի չէ, համարում է «սարքովի», «թխովի», «չինծու», «աղճատուած», կամ «ոչ ժողովրդական» և այլն: Այդպիսիներին կարճ խօսքով բան հասկացնելը դժուար է:

Բայց մենք դառնանք մեր երգերի զարգացմանը:

(Կը շարունակուի)

Մ. Ս. Երեկան.

ՇԻՐԱԿԻ ԳԻՒՂԱԿԱՆ ԿԵԱՆՔԻՅ

Վահրամ իշխանի վրայ մի կարմիր, սիրուն քար է ձգած և վրան գրուած է.— Առաւ ամփոփին նշխարք Վահրամայ իշխանաց իշխանի Հայոց մեծաց, ի ցեղէ Պահլավունի, որ նահատա-